

PROTO VADOVAVIMO TAISYKLĖS

II TAISYKLĖ

Reikia užsiiminėti tik tokiais dalykais, kuriuos mūsų protas sugeba pažinti tikrai ir neabejotinai

Kiekvienas mokslas remiasi tikru ir akivaizdžiu pažinimu, todėl tas, kuris abejoja daugeliu dalykų, nėra labiau išmanantis, nei tas, kuris apie juos niekada nemąstė. Pirmąjį, jeigu apie kai kuriuos dalykus jis susidarė klaidingą nuomonę, aš laikau netgi menkia išmanančiu. Todėl geriau išvis netyrinėti, negu imtis tokių sunkių dalykų, kuriuose, nepajėgdami atskirti tiesos nuo melo, esame priversti abejotina laikyti už tikrą, nes taisyklė tenka ne tiek viltis savo žinias pagausinti, kiek baimintis jų sumažėjimo. Todėl šia taisykle mes atmetame visas tikėtinas žinias ir manome, kad tikėti galime tik tuo, kas visiškai tikra ir nekelia jokios abejonės. Mokslininkai galbūt mano, jog tokių žinių labai nedaug, nes dėl tam tikro žmogaus protui būdingo trūkumo nelaiko jų vertomis dėmesio kaip pernelyg lengvas ir visiems prieinamas; aš gi sakau, kad jų yra žymiai daugiau, negu jie mano, ir kad jų gana visai tikrai įrodyti daugybei tokių dalykų, apie kuriuos jie ligi šiolei galėjo tikrai spėlioti. Mat, galvodami, kad išprususiam žmogui negražu prisipažinti ko nors nežinant, jie taip įprato gražinti savo prasimanytus įrodinėjimus, jog pamažu jų teisingumu įtikino patys save ir pradėjo juos piršti kitiems kaip teisingus.

Teisybė, šios taisyklės laikantis griežtai, tyrinėtinių dalykų mums liktų labai nedaug, nes juk vargu ar atsirastų toks mokslų klausimas, kuriuo mokslininkų nuomonės nesiskirtų. O jeigu vienu ir tuo pačiu klausimu du žmonės laikosi skirtingų pažiūrų, aišku, kad vienas iš jų klysta ar netgi nė vienas iš jų nėra teišus; nes jeigu vieno įrodymai būtų tikri ir akivaizdūs, jis juos kitam galėtų išdėstyti taip, kad pagaliau jį įtikintų. Tad apie visa, kas leidžia daryti tikrai prielaidas, tobulo pažinimo pasiekti mes negalime, nes be neabejotinos puikybės negalime tikėtis iš savęs ko nors daugiau, negu yra pasiekę kiti; todėl, jeigu mūsų samprotavimai teisingi, iš visų žinomų mokslų lieka tik aritmetika ir geometrija, kurioms ir taikoma ši taisyklė.

Tačiau mes nesmerkiame nei kitų iki šiol naudotų filosofavimo būdų, nei tikėtinų silogizmų, puikios mokyklinių susirėmimų priemonės, vartojimo – jie lavina ir varžybose veda priekin jaunuolių protus, o lavinti juos tokiomis nuomonėmis, kurios, keldamos eruditų nesutarimus, matyt, nėra tikros, yra žymiai geriau, negu palikti juos patiems sau. Be vadovo jie, ko gero, nugarmėtų prarajon; o sekdami mokytojo pėdomis, retkarčiais tegul ir išklysdami iš tiesos kelio, jie vis dėlto eina keliu, saugiu bent tuo požiūriu, kad jis jau buvo išbandytas labiau patyrusių žmonių. Mes patys džiaugiamės kadaise mokyklose gavę tokį išsilavinimą. Tačiau išsivadavę iš mus su mokytojo žodžiais siejusių varžtų ir pagaliau pakankamai subrendę būti savarankiškais, norėdami rimtai nusistatyti taisykles, kurių pagalba galėtume pakilti į žmogiškosios žinijos viršūnes, į pirmą vietą, be jokios abejonės, privalome išskelti šią taisyklę, sulaikančią mus nuo piktnaudžiavimo savo laisvalaikiu, kaip kad daro dauguma žmonių, kurie nemėgsta lengvų dalykų ir užsiima tikrai sunkiais, apie kuriuos, tiesa, rezga tikrai subtiliausias prielaidas ir labai tikėtinus išprotavimus, tačiau po tiek darbų per vėlai įsitikina nieko nesužinoję ir tik pagausinę savo dvejones.

Tačiau jeigu, kaip jau sakėme ankstėliau, iš visų mums žinomų mokslų tik aritmetika ir geometrija neturi nieko neteisingo ir netikro, tai dabar, norėdami nuosekliau pagrįsti savo teiginio teisingumą, pažymėsime, kad daiktus mes pažįstame dviem būdais, būtent – patyrimu arba dedukcija. Be to, pabrėšime, kad patyrimas dažnai mus apgauna, o dedukcija, arba grynasis vieno dalyko išvedimas iš

kito, jeigu ir gali būti praleistas, kai jo neįmanoma įžvelgti, tai niekada, netgi menkiausiai mąstyti teįpratusio proto, negali būti blogai atliktas. Man atrodo, kad tie būdai, kuriais dialektikai bando valdyti žmogaus protą, didelės naudos duoti negali, nors jų pravartumo kitiems tikslams aš neneigiu. Iš tiesų visų žmonės ištinkančių paklydimų – aš nekalbu apie gyvulius – priežastis yra ne blogai padaryta išvada, o tai, kad remiamasi blogai suprastais faktais arba skubotais ir nepagrįstais sprendimais.

Iš to aišku, kodėl aritmetika ir geometrija daug tikresnės už kitus mokslus: jų objektas toks aiškus ir paprastas, kad jos nėra reikalingos jokių patyrimo atžvilgiu netikrų prielaidų, jos yra tik nuoseklaus samprotavimo vados. Taigi jos yra pačios lengviausios ir aiškiausios iš visų mokslų, o jų objektas yra kaip tik tai, kas pageidautina mums, nes, esant pakankamai atidžiam, tie mokslai vargu ar teikia galimybę kokiai nors klaidai. Tačiau stebėtis, kad daugiau protų mieliau atsideda kitiems mokslams arba filosofijai, vis dėlto nereikėtų: taip yra todėl, kad kiekvieną labiau masina neaiškių dalykų sprendimo laisvė, negu aiškių, ir kad kur kas lengviau kurti spėlionės, negu surasti tiesą, tegul ir labai paprastą.

Iš to, kas pasakyta, išplaukia ne tai, kad dera užsiimti tik aritmetika ir geometrija, o tik tai, kad ieškantys tikrojo tiesos kelio neturi imtis dalykų, apie kuriuos negali gauti žinių, savo tikrumu lygių aritmetiniams ir geometriniams įrodymams.

René Descartes, „Proto vadovavimo taisyklės“, *Rinktiniai raštai*, parengė Romualdas Ozolas; iš prancūzų kalbos vertė Gvidonas Bartkus, Petras Račius, Vilnius: Mintis, 1978, p. 25–27.